

ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Γράφει ο Δρ Βασίλης Αδραχτάς → Τηλ: 0431262823 → mousaiostheatrelos@yahoo.com.au

Η ταυτότητα ως υπέρβαση της παραδοσιακής θρησκευτικότητας

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Αν προσεγγίσουμε την έννοια της ταυτότητας στο πλαίσιο μιας ιστορικής επισκόπησης, θα διαπιστώσουμε ότι ο επιστημολογικός χώρος γένεσής της υπήρξε η φιλοσοφία: επί παραδείγματι, η λογική αρχή της ταυτότητας ή η μεταφυσική αρχή του «ταυτόν» αποτελούν τις σχετικές εκφάνσεις του πρώιμου αρχαιοελληνικού φιλοσοφικού λόγου. Εν συνεχεία, και παράλληλα προς την ανάπτυξη της φιλοσοφίας, ο εν λόγω όρος υιοθετήθηκε από τον χώρο της ψυχολογίας και της ψυχανάλυσης: εν προκειμένω, η όλη διαδικασία της ταυτοποίησης στο πλαίσιο της ανάπτυξης του Εγώ συνδέεται άμεσα με την προβληματική της ταυτότητας. Τέλος, ο όρος θα περάσει στην περιοχή των κοινωνικών επιστημών, όπου και θα εκκεντρωθεί στις κατηγορίες της κοινωνικοποίησης, της ιδεολογίας και του εθνικισμού. Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί και η πρόσφατη όσο και ιδιότυπη χρήση του όρου εκ μέρους της θρησκευτικής σκέψης: η ανάγκη για αυτοπροσδιορισμό των θρησκευτικών ομάδων εντός του ανοιχτού, πλουραλιστικού σκηνικού της μετανεωτερικότητας θα τις οδηγήσει στην ανακάλυψη και στον τονισμό της ταυτότητάς τους.

Η ανωτέρω συνοπτική ιστορική περιδιάβαση μάς επιτρέπει να κατανοήσουμε γιατί οι διαδοχικές ανανοηματοδοτήσεις του όρου «ταυτότητα» έχουν, σε κάποιο βαθμό, δημιουργήσει ένα συγκεχυμένο τοπίο: η μετάβαση και μετατόπιση της έννοιας της ταυτότητας μέσω πολλαπλών γνωσιολογικών πεδίων διαμόρφωσε αφενός μεν μία ευκολία στη χρήση του όρου, αφετέρου δε μία χαλαρότητα στην εννοιολόγησή του. Παρόλα αυτά, ο συγκεκριμένος όρος αναδεικνύει ορισμένες σταθερές ανάμεσα στις οποίες θεωρούμε ως σημαντικότερη εκείνη της αυτοσυνειδησίας. Με αφορμή την τελευταία, θα επιχειρήσουμε να αποσαφηνίσουμε ορισμένες πτυχές της ταυτότητας και όχι ασφαλώς να οριοθετήσουμε συστηματικά ή τελεσιδικά όλο το επιστημολογικό status του εν λόγω όρου.

Αναμφίβολα, η όλη ενασχόληση με την ταυτότητα θα πρέπει να έχει διαρκώς κατά νου ότι εντάσσεται και ξεπηδά οργανικά από τις πολιτισμικές ζυμώσεις του (μετα)νεωτερικού κόσμου. Μόνο μέσα στο πλαίσιο του ατομικισμού που ο τελευταίος εξέθρεψε ετέθη το πρόβλημα της ταυτότητας με τους όρους που το αντιμετωπίζουμε σήμερα. Από την άλλη, τόσο η «ανοιχτή κοινωνία» όσο και η τάση που ονομάζεται «πολιτισμικής παγκοσμιοποίηση» θα προκαλέσουν, με τη σειρά τους, την αναγκαία κρίση προς συνειδητοποίηση του καίριου ρόλου της συγκρότησης, της δομής και των λειτουργιών που ενσωματώνει η τυπολογία της ταυτότητας. Υπ' αυτήν την έννοια, καλούμαστε να επεξεργαστούμε την έννοια της ταυτότητας προς την κατεύθυνση της αναζήτησης νέων τρόπων συγκρότησής της, τρόπων που θ' ανταποκρίνονται στις προκλήσεις και στην προοπτική ενός ολικού-συνεκτικού κοσμοειδώλου. Σ' αυτό το πλαίσιο, όπως είναι αναμενόμενο, ο ρόλος του θρησκευτικού –λόγω των ισχυρών παραδοσιακών και θεσμολογικών του παραμέτρων– κατέχει κυρίαρχη θέση σε κάθε τυπολογική έκφανση της ταυτότητας, ενώ παράλληλα καλείται με ριζικό τρόπο να συντονιστεί με την προβληματική των νέων συνθηκών.

Η ιεροφανειακή θεμελίωση της ταυτότητας

Κατά βάση, η τυπολογία της ταυτότητας θα μπορούσε να συνοψιστεί σε δύο παραμέτρους: τη συλλογική και την ατομική της συγκρότηση· δηλαδή, από τη μια, στο πώς βλέπει τον εαυτό της η ομάδα και, από την άλλη, στο πώς βλέπει τον εαυτό του το άτομο (είτε εν σχέσει προς την ομάδα είτε ανεξάρτητα από αυτήν). Αν βέβαια θέλουμε να αναζητήσουμε την επί της ουσίας διαφοροποίηση των δύο συγκεκριμένων τύπων, αυτή δεν μπορεί να εντοπιστεί στον ειδολογικό τους χαρακτήρα (για παράδειγμα, στον τρόπο συγκρότησης, στη λειτουργικότητα, κοκ) αλλά μόνο στη μορφολογική τους έκφανση (για παράδειγμα, στον φορέα της ταυτότητας, στην ιστορικότητα της δομής τους, κοκ). Ως εκ τούτου, για λόγους μεθοδολογικούς μπορούμε ν' ασχοληθούμε με την ταυτότητα ωσάν να επρόκειτο για ένα αδιαφοροποίητο φαινόμενο. Τι σημαίνει, όμως, «βλέπω τον εαυτό μου»; Εντελώς σχηματικά, σημαίνει: α) συνειδητοποιώ την οντότητα μου εν σχέσει προς την οντότητα του άλλου, β) συνειδητοποιώ τη διαφορά

μου από τον άλλο και γ) συνειδητοποιώ την ανάγκη για συνεχή αναδιαπραγμάτευση της σχέσης μου με τον άλλο. Υπ' αυτήν την έννοια, η ταυτότητα αποτελεί το ενσυνείδητο μέσο για τη χαρτογράφηση των κοινωνικών ή διαπροσωπικών σχέσεων επί τη βάσει μιας θεμελιακής δυαδικής διάκρισης, η οποία μεταλλάσσεται συνεχώς συντηρεί τον ίδιο τον πολιτισμό. Ποια είναι, όμως, αυτή η θεμελιακή δυαδική διάκριση που διαμεσολαβείται κοινωνικά ή προσωπικά από την ταυτότητα;

Για ν' απαντήσουμε στο ανωτέρω ερώτημα, θα πρέπει να στραφούμε σε κάτι το ιδιαίτερα πρωτογενές, κάτι που στο πλαίσιο της επιστήμης των θρησκειών δεν μπορεί παρά να είναι η σφαίρα του (θεωρουμένου ως) Ιερού. Η τελευταία προσιδιάζει στην βαθύτερη κατανόηση της ταυτότητας όχι επειδή το θέλει μία συγκεκριμένη επιστημονική προτίμηση, αλλά επειδή η δέσμη των γνωρισμάτων της ταυτότητας είναι εκπληκτικά ομόλογη με εκείνη του (θεωρουμένου ως) Ιερού. Αν, δηλαδή, θεμελιώδες γνώρισμα τελευταίου είναι η διπλή, τουτέστιν γοητευτική και αποτρεπτική συγχρόνως, δύναμή του, τότε η διαλεκτική που είναι συνυφασμένη με την ταυτότητα, δηλαδή η επιθυμία της ταυτότητάς μου και η απόρριψη της ταυτότητας του άλλου, μπορεί να βρει στο (θεωρούμενο ως) Ιερό την ιδανική ερμηνευτική της θέση. Επίσης, αν το τελευταίο συνιστά για τη συνείδηση κάτι το εντελώς άλλο, τότε η «μοναδικότητα» ή η «ανωτερότητα» με την οποία συχνά επενδύεται ψυχολογικά η ταυτότητα φαίνεται πως αποκτούν εν προκειμένω τον φυσικό χώρο γενεαλόγησής τους.

Παρόλα αυτά, το (θεωρούμενο ως) Ιερό αναφέρεται κατεχοχόν στη σφαίρα της συνείδησης και όχι στο πεδίο του ιστορικού. Στο τελευταίο κυριαρχεί μία άλλη διαλεκτική, εκείνη που αρθρώνεται διαρκώς μεταξύ των εκάστοτε ιεροφανειών και της βέβηλης αντίστιξής του. Στα όρια αυτής της διαλεκτικής είναι που συγκροτείται και ο χώρος του κοινωνικού ή αλλιώς το πολλαπλό θεσμικό πεδίο. Οι θεσμοί παράγονται ως ιεροφανειακές αποκρυσταλλώσεις, δηλαδή ως λειτουργικές συγκεκριμενοποιήσεις του (θεωρουμένου ως) Ιερού, και επομένως ο θεμελιώδης κοινωνικός ρόλος της ταυτότητας (είτε συλλογικής είτε ατομικής) συνδέεται κατ' ανάγκη αναπόσπαστα με τις ιεροφανειακές επιλογές της εκάστοτε εποχής. Επειδή, όμως, το ιεροφανειακό συγκροτείται πάντοτε μέσα από μία ορισμένη σχέση αλληλόδρασης με το βέβηλο, και συγκεκριμένα μέσω της επιλεκτικής απόρριψης και αφομοίωσής του, το πρόβλημα της ταυτότητας –το ότι δεν μπορώ να συνειδητοποιήσω τον εαυτό μου παρά μόνο στο βαθμό που γνωρίζω, μεταποιώ και απορρίπτω τον άλλο– βρίσκεται άλλες διαστάσεις εξήγησής όταν το συσχετίσουμε με τη διαλεκτική των ιεροφανειών. Φαίνεται, δηλαδή, ότι η δομή της ταυτότητας δεν είναι παρά μία ορισμένη προβολή της καταστατικής για την κοινωνία δομής του ιεροφανειακού: αν δεν υπάρχει κοινωνικό παρά μόνο στον βαθμό που ο θεσμός αντιπροσωπεύει την «ιερή συνθήκη», τότε και η ταυτότητα δεν υφίσταται παρά μόνο στον βαθμό που η συνείδηση λειτουργεί ως ιεροφανειακή τροπικότητα.

Θρησκεία και ταυτότητα

Η φυσική μετεξέλιξη των ιεροφανειών υπήρξε ο χώρος του θρησκευτικού. Τόσο το συνολικό φάσμα όσο και οι αυξημένες απαιτήσεις μιας σύνθετης οργάνωσης του κοινωνικού οδήγησαν στη δημιουργία ενός έσχατου ιδεολογικού και νομομοποιητικού μηχανισμού που κοινώς ονομάζουμε «θρησκεία». Η τελευταία ως εξειδικευμένο τελετουργικό σύστημα των ιεροφανειών ενσωματώνει και επεξεργάζεται ακόμα περισσότερο την έννοια της ταυτότητας: η θρησκεία αναδεικνύεται στον κατεχοχόν συνεκτικό παράγοντα της κοινωνικής συνέχειας, δηλαδή στον παρ

excellence θεματοφύλακα της παράδοσης. Αν, όμως, η ταυτότητα υποτίθεται πως διασφαλίζει την ιδεολογική ιδιοσυστασία μιας κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα, τότε η παραδοσιακή λειτουργία του θρησκευτικού ενισχύει και επενδύει την ταυτότητα στον βαθμό μιας αδιάσπαστης ενότητας μαζί της· η θρησκεία γίνεται στα όρια της ιδεολογίας ένα με την ταυτότητα, ενώ η διαφύλαξη της ταυτότητας καταλήγει να σημαίνει τη μόνη δυνατότητα διάσωσης του θρησκευτικού.

Με τον τρόπο αυτό, όμως, η ταυτότητα εισήλθε ουσιαστικά σε μία διαδικασία που αργά ή γρήγορα θα έθετε σε κίνδυνο το τρίτο από τα γνωρίσματά της που αναφέραμε ανωτέρω. Συγκεκριμένα, η ταυτότητα ως συνειδητοποίηση της ανάγκης για συνεχή αναδιαπραγμάτευση της σχέσης μου με τον άλλο εγκλωβίστηκε εντός της θρησκευτικής απαίτησης για σταθερότητα, η οποία πήρε τη μορφή της κοινωνικής στασιμότητας. Δίχως, βέβαια, να αγνοούμε τις εγγενείς αντιστάσεις δυναμικής και εξέλιξης που το (θεωρούμενο ως) Ιερό έχει μεταβιβάσει στη θρησκεία, φαίνεται πως η τελευταία κυριαρχείται από την εξουσιαστική απαίτηση για στατική επαναληπτικότητα. Έτσι περιέρχεται ως πρόσφορο μέσο στο πεδίο της εξουσιαστικής πολιτικής διαχείρισης, με αποτέλεσμα και η ταυτότητα να υπηρετεί πολιτικές και ιδεολογικές στοχοθεσίες. Η ταυτότητα αποστασιοποιούμενη όλο και περισσότερο από τον πρωτογενή χώρο της ανοικτότητας του (θεωρουμένου ως) Ιερού έγινε οργανικό κομμάτι μιας λίγο-πολύ παγιωμένης θρησκευτικής αυτοσυνειδησίας. Ήταν επόμενο, λοιπόν, να εισπράξει τη φθορά και την πρόκληση προς μεταλλαγή που εισέπραξε η θρησκεία από την έναρξη του νεωτερικού και εντεύθεν.

Η διαδικασία της εκκοσμίκευσης κατά τους νεότερους χρόνους καθώς και ο μεταμοντέρνος πλουραλισμός του καιρού μας θα επιφέρουν αφενός μεν την αμφισβήτηση και κοινωνική περιθωριοποίηση του θρησκευτικού, αφετέρου δε τη δυναμική επανάκαμψη και σχετικοποιημένη σημασία των θρησκευτικών παραδόσεων. Η θρησκεία δεν αποτελεί πια τον έσχατο νομομοποιητικό μηχανισμό των θεσμών ούτε βέβαια και την απόλυτη αλήθεια. Αυτή η εξέλιξη την προσανατόλισε είτε σε ανιστορικές αναδιπλώσεις είτε σε ριζικούς και θαρραλέους ανασχηματισμούς: νέες θρησκείες θα εμφανιστούν στο προσκήνιο, τα παραδοσιακά θρησκευτικά στοιχεία θα σημασιολογηθούν εκ νέου μέσω του ορθού λόγου, θρησκευτικά υποκατάστατα θα γνωρίσουν τεράστια απήχηση, η νέα πνευματικότητα θα εισβάλει σε κάθε πτυχή του πολιτισμού, ενώ η διαπολιτισμική επικοινωνία θα επιβάλει νέους όρους στη συμβίωση των θρησκειών. Μέσα σε αυτόν, λοιπόν, τον κυκλώνα, η ταυτότητα θα υποστεί μία καίρια μεταλλαγή όσον αφορά τη συγκρότηση, τη δομή, το περιεχόμενο, τον ρόλο και την αξία της. Από τον παραδοσιακό τόπο και τρόπο της θρησκείας θα μετατοπιστεί στην ανοικτή απροσδιοριστία του (θεωρουμένου ως) Ιερού· θα προσπαθήσει, δηλαδή, να επιστρέψει στην περιοχή της γένεσής της μέσω της υπέρβασης των θρησκευτικών της κεκτημένων. Πρόκειται, βέβαια, για μία ιδιαίτερα δύσκολη και αργή διαδικασία που έχει να αντιμετωπίσει την ανά τους αιώνες επενδυμένη θρησκευτική μισαλλοδοξία.

Τι ακριβώς, όμως, σημαίνει υπέρβαση της παραδοσιακής θρησκευτικότητας; Πως μπορεί η ταυτότητα να είναι θρησκευτική και ταυτόχρονα ξένη προς τις αγκυλώσεις της θρησκείας για απόλυτη συμμόρφωση; Σε ποια βάση μπορεί να επιχειρηθεί μια νέα νοηματοδότηση της ταυτότητας; Πως μπορεί, σε τελική ανάλυση, το κοινωνικό πεδίο να επωφεληθεί από τις όποιες εξελίξεις στον χώρο της επαναξιολόγησης της έννοιας της ταυτότητας; Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν την επόμενη Παρασκευή...

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ MACARTHUR

Η καρδιά της ελληνικής ταυτότητας χτυπάει δυνατά το Σάββατο 24 Σεπτεμβρίου στο Camden Civic Centre – Oxley Street Camden. Εκεί η νέα Κοινότητα των Ελλήνων του Macarthur γιορτάζει την αρκετά παλιά ιστορία της. Στις 6 μμ θα υπάρχει φωτογραφική έκθεση (Λήμνος 1915, Μάχη της Κρήτης) με κεράσματα και ουζάκι στις 7 μμ Gala δείπνο τριών πιάτων· και στις 9 μμ ένα οπτικο-ακουστικό ταξίδι στην Ελλάδα. Κι όλα αυτά με τη σταθερή υποστήριξη του Τμήματος «Αλέξανδρος» της ΑΧΕΠΙΑ ΝΝΟ. Τα εισιτήρια είναι \$80 για τους ενήλικες και \$45 για τα παιδιά κάτω των 13 ετών. Περισσότερες πληροφορίες στα: 0449944814 (Αντωνία), 0424802216 (Μαγδαλένα) και 0438462806 (Λάμπρος).